Bozóki András

A köztársaság napjáról, komolyan

VISSZHANG - XLIX. évfolyam 43. szám, 2005. október 28.

A rendszerváltás kibontakozását még kísérő, majd fokozatosan felbomló konszenzusok egyre inkább felvetik a "van-e még bennünk valami közös?" kérdését. A köztársaság 1946. február elsejei törvényes megalkotásának közelgő 60. évfordulója emléke arra vall, hogy huszadik századi politikai emlékezetünkben van még pozitív válasz erre a kérdésre. Nem a kelet-közép-európai régió görcsös hagyománykeresésének újabb légváráról van tehát szó. Ellenkezőleg, olyan hagyományról, amelyet nem kitalálnunk kell, hanem megtalálnunk, hiszen létezik. A kelet-közép-európai nemzetiünnep-mánia honi fokozását elkerülendő nem nemzeti ünnepre, hanem emléknapra volna szükség ahhoz, hogy a jövő nemzedékei 1946. február elsejét ne felejtsék el. Mert nemcsak mi konstruáljuk történelmünket, hanem történelmünk is formál minket. Mindkét folyamatnak része a kollektív emlékezés. (Előzménye az ÉS-ben: Pető Iván: A Köztársaság napja?, 2005/41. - a szerk.)

A modern értelemben vett köztársaság azt jelenti, hogy tudjuk, miben áll az egyetértésnek az a minimális eszmei alapja, amely különbözőségeink ellenére egyetlen politikai közösséggé kovácsol bennünket. Ezt a közösséget a jogelvek, a mindannyiunk szabadsága érdekében való kölcsönös korlátozás demokratikus elvrendszere tartja össze. A köztársasági eszmében megtaláljuk a köz dolgairól való gondolkodás, a vele kapcsolatos figyelem, tehát a közügy állampolgári éthoszát. Életünk közös tere, a polisz, a politikai értelemben vett "város" minden egyes állampolgáré - külön-külön is -, de mindannyiunké is. A köztársasági gondolat tehát nemcsak az egyéni boldogulás, hanem a közügyek iránti érdeklődés és a közös politikai-társadalmi tér iránti felelősség elvéről szól. A köztársaság modern jelentése évezredes történelmi folyamat eredménye, amelynek kezdete a régi respublika modellje. Az uralkodó, az arisztokrácia és a tanács egymáshoz való viszonyának modellkísérletei, a hatalmi kompetenciák megosztása, a nép- és rétegképviselet különböző történelmi példákon és korszakokon át vezetett el a mai értelemben vett "köztársaság" jelentéséig. Hazánkban a köztársaság formai alapja adott, ellenben tartalmi jelenléte kevésbé érezhető. Talán semmiben sem szenvedünk ma annyira hiányt, mint a közügy és azzal szorosan összefüggő társadalmi szolidaritás mindennapi gondolatában és főleg gyakorlatában. Ez azonban nem jelentheti azt, hogy eleve föladjuk ezen alapelveink politikai megerősítését célzó erőfeszítéseinket.

Kultúránkban a szabadságjogok eszméjét és gyakorlatát különböző hagyományok hordozzák. Emiatt a Magyar Köztársaság emléknapja valójában nem is csupán magának a köztársasági eszmének szánt feltétlen elismerés. Hanem a politikai akarat azon formájára való emlékezés, amely a magyar történelemben - amíg a XX. században lehetett - a szabadságjogi eszme hordozójának bizonyult.

Azokban az európai országokban, ahol a szabadságjogok más történelmi folyamatok eredményeként alakultak ki, ott nem is jött létre a köztársaság. Például Nagy-Britanniában a szabadságjogok fejlődéstörténete legalább a XIII. századig vezethető vissza, a korai angol parlamentarizmus koráig. Ennek kialakulását - évszázadokon keresztül - az uralkodóval szembeni olyan fokú önrendelkezési gyakorlat, az egyéni és közösségi autonómiák olyan hosszan tartó fejlődése kísérte, amely feleslegessé tette, hogy a modern demokratikus jogi és politikai kultúra kialakításához bárki is kikiáltsa a köztársaságot. Ezzel szemben nálunk történetesen 1946. február elseje tekinthető a polgári demokrácia alkotmányos elismerése napjának, a jogegyenlőség, a demokratikus választójog és az emberi jogok tiszteletben tartása alkotmányos kifejezésének: folytatása és betetőzése egy hagyománynak, melynek szellemi tartalma már nemcsak egyesek vágya volt, hanem alkotmányban foglalt elvrendszer, és mint ilyen, az ország törvényes akarata.

Persze a magyar történelem akár felületes ismerete is elegendő annak belátásához, hogy ez a nap sem légüres térben keletkezett. Ugyanis az 1848-at, 1918-at, 1946-ot, 1956-ot és 1989-et összekapcsoló eszmei folytonosságról van szó, amelyben 1946 vészes időbeli közelsége a szovjetizált politikához mára majdnem teljesen törölte ismereteinkből ezt a napot. Pedig 1946 része annak az eszmetörténeti láncnak, amely a nemzeti hagyomány republikánus örökségére hívja fel figyelmünket. A republikánus eszme jelenléte a magyar történelemben a XVIII. század végéig, illetve az 1848-as forradalomig vezethető vissza. 1918-ban kiáltották ki az Első Köztársaságot, s ennek nyomán az 1946-ban, majd 1989-ben kikiáltott Második, illetve Harmadik Köztársaság egy hagyomány folytatása, jogi-politikai kiteljesedése lett. Az utcára kivonuló lázadók motivációinak különbözősége ellenére 1956 lényege is a szabadság, a nemzeti önrendelkezés, az érdekvédő intézmények, a diák- és munkásszervezetek autonómiájának, valamint az állampolgárok politikai döntésekben való részvételének kiharcolása volt. A köztársasági gondolat összekapcsolja a politikai és a civil szférát, ami azt jelenti, hogy a politikai hatalom nem hagyhatja figyelmen kívül a társadalomban létező egyéni és csoportos igények sokféleségét.

Mivel történelmünkben a köztársasági államformát három - egymástól is igen különböző - történelmi pillanatban kiáltották ki, február elseje nem csupán a köztársasági államforma emléknapja, amelyet az 1946-os esemény 60. évfordulója aktualizál, hanem annak az 1848 óta tartó folyamatnak az emléknapja is, amely a feudális struktúrák felszámolását jelentette. Az 1946. évi. I. törvény preambuluma - a köztársasági eszmény eszmetörténeti sajátosságait figyelembe véve - az államformán túlmenően rendelkezett az állampolgárok természetes és elidegeníthetetlen jogairól, valamint e jogosultságoknak a demokratikus államrend keretein belül történő, egyforma és egyenlő mértékű biztosításáról.

Valójában mit jelent 1946. február elseje a hivatalos és a tudományos szaknyelv fordulatain túl? Az úri privilégiumok, a szolgaság évszázados történelmi korszakainak leváltását, a polgári demokrácia jogelvi megteremtését, a politika társadalmasítását, a civil élet, a civil kultúra alkotmányos védelmét, a világnézeti és kulturális sokféleség törvényes elismerését és védelmét. Fontos észrevennünk, hogy az 1946. évi. I. törvény összhangban volt a világháború utáni demokratikus nyugat-európai átalakulás folyamatával. Ha semmi mást nem tett volna ez a törvény, mint hogy "beemelte a magyar jogba az ENSZ által meghirdetett alapvető emberi jogokat", már pusztán ezzel is mérföldkő lenne legújabb kori történelmünkben.

Meggyőződéseink sokféleségétől függetlenül, a köztársaság a vita és a társadalmi konszenzuskeresés kultúrájának közjogi alapja. A köztársaság a köz társulása - a köztársaság mindannyiunké. A köztársaság emléknapja nem a szovjet megszállás hagyományromboló és önkényuralmi, centralizált kényszermodernizációjának emlékéhez vezetne vissza bennünket, hanem annak a pillanatnak az emlékéhez, amikor még mi magunk rendelkeztünk a saját alkotmányunk felett. Az 1949-es sztálini "alkotmánnyal" ellentétben 1946. február elseje ma is vállalható, ma is a miénk.

Ezt ismerte fel a köztársaság kormánya, amikor - minisztereinek párthovatartozásától függetlenül - egyhangúlag elfogadta a köztársaság napjáról szóló törvényjavaslatot és támogatta annak parlamenti beterjesztését. Ezután a kulturális bizottságban Pető Iván maga is javasolta a törvénytervezet általános vitára bocsátását, így fel sem tételezem róla, hogy nem gondolta komolyan saját javaslatát. Ami engem illet, én komolyan vettem az előterjesztést.

Annak elemzése, hogy ebben a kérdésben mikor és miért változott meg az SZDSZ álláspontja, nem az én feladatom. Nem térhetek ki arra a furcsaságra sem, hogy a korábbi "Kossuth-év" pártja hogyan jutott el rövid idő alatt a Szent Korona-tan integritásának védelmezéséig és a köztársasági emléknap elutasításáig. Remélem, a Fidesz-képviselők tapsa nem téveszti meg Pető Ivánt, és biztos vagyok abban, hogy e botlás nem módosítja majd pártja republikánus identitását.

Bozóki András
kulturális miniszter